

ŽIVIMO LI U DOBU EUROPSKOGA NADNACIONALNOG IDENTITETA?¹

FILIP KOVAČ

Sažetak

U radu se ispituje postojanje europskog identiteta i u kojoj mjeri se mjeri građani s njim poistovjećuju. U tu se svrhu daju dvije definicije europskog identiteta temeljene na analizi Eurobarometrih istraživanja javnoga mnijenja. Prvi oblik europskog identiteta je onaj formalno-pravni, uspostavljen Ugovorom iz Maastrichta. Drugi oblik je neformalan i temelji se na skupu subjektivnih shvaćanja o onome što EU i Europa jesu. Ista istraživanja temelj su za dokazivanje tvrdnje o postojanju svijesti o pripadnosti europskom identitetu kod europskih građana. Tako se istražuje u kojoj se mjeri ispitanici smatraju građanima Europske unije, poznaju li svoja prava, njihova privrženost geografskim entitetima i dr. Usto, rad ukazuje na problem manjka znanja o Europskoj uniji, što je svakako zapreka razvoju svijesti o pripadnosti europskom identitetu. Rad zaključuje da svijest o europskom identitetu svakako postoji te da je vidljiva kod europskih građana.

I. Uvod

Pokuša li se definirati pojam "Europa", postaje jasno da se radi o "maglovitu pojmu s nejasnim granicama" (Jacobs i Maier u Gastelaars i de Ruijter 1998: 13). Europa se, ovisno o autorima, može definirati geografski, povijesno, kulturno, religijski, politički (kao Europska unija) i sl. Posljedično, pojavljuju se i teškoće prilikom određivanja pojma "europski",

Filip Kovač, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

¹ Izlaganje sa znanstvenog skupa Budućnost Europske unije: demokracija, identitet i europeizacija, Zagreb, Kuća Europe, 21. i 22. svibnja 2015.

što se posebno odnosi na definiranje europskog identiteta. Ovaj rad pokušava dokazati ne samo to da europski nadnacionalni identitet postoji i da se može definirati već i to da kod europskih građana postoji svijest o pripadnosti tom identitetu. Stoga je potrebno razlikovati dva oblika europskog identiteta – formalno-pravni, koji se odnosi na pravni pojam europskoga građanina, i neformalni, koji se odnosi na samoidentifikaciju, to jest na poistovjećivanje pojedinca s Europom. Formalni identitet izvire iz prava danih građanima "odozgo", a neformalni iz osobnog shvaćanja pojedinca što Europa, EU i europsko jesu i što predstavljaju. Ovaj rad dakle dolazi do dviju definicija europskog identiteta, i to analizom pravnog pojma europskoga građanina te analizom istraživanja javnoga mnijenja građana o percepciji EU-a.

Prvi dio rada sastoji se od teorijskih razmatranja o prijenosu lojalnosti, višestrukim identitetima te onome što zapravo čini politički identitet. Drugi dio posvećen je analizi pravno-političkog pojma europskoga građanina, dok treći dio daje definiciju neformalnog europskog identiteta. Četvrti dio analizira posljednje Eurobarometrovo istraživanje javnoga mnijenja kako bi se vidjelo kako i u kojoj mjeri ispitanici pripadaju europskom identitetu. Naposljetku, slijedi osvrt na veliki problem europskih građana, a to je manjak znanja o Europskoj uniji koji otežava razvoj svijesti o pripadnosti europskom identitetu.

2. Teorijska razmatranja

S pojmom nadnacionalnog identiteta blisko je povezana pojava prijenosa lojalnosti. Prijenos lojalnosti s nacionalne na nadnacionalnu razinu temeljni je uvjet stvaranja novog nadnacionalnog identiteta. U tom se kontekstu mogu promatrati dva pristupa: neofunkcionalistički i konstruktivistički. Neofunkcionalisti smatraju da će integracijski proces rezultirati prijenosom lojalnosti elita koje su u tom procesu najaktivnije (Saurugger 2013: 58), a jačanje komunikacija između država trebalo bi postupno približavati njihove percepcije (Magnetite 2013: 178). Ovaj pristup ne zanima se previše za građane, to jest za njihov prijenos lojalnosti, ali drži da će se okončanjem procesa europske integracije i lojalnost građana prenijeti na nove nadnacionalne institucije (Saurugger 2013: 59). S druge strane, konstruktivistički pristup proširuje svoju analizu na europske građane. Dodirna točka dvaju pristupa je slaganje da "proces europske integracije dovodi do nastanka transnacionalnog

identiteta" (Saurugger 2013: 125), s tim da konstruktivistički pristup naglašava "višedimenzionalnost identiteta" (Saurugger 2013: 125). Sukladno logici pristupa, konstruktivisti "i nacionalni i europski identitet konceptualiziraju kao zamišljena zajedništva" (Saurugger 2013: 126).

U promišljanju višedimenzionalnosti identiteta konstruktivisti razlikuju nekoliko oblika. Prvi je onaj koji prati logiku koncentričnih krugova – u središtu se nalazi jedan glavni identitet, najčešće nacionalni, a na nje ga se nadograđuju ostali oblici identiteta, poput europskoga (Saurugger 2013: 126). Drugi je oblik preklapajućih identiteta u kojem pripadnik skupine osjeća pripadnost i drugoj skupini, dok treći oblik Thomas Risse naziva "mramorni kolač" u kojem se višestruki identiteti pojedinca preklapaju i ne mogu se jasno razlikovati (Saurugger 2013: 126).

Važno je napomenuti da se identitet ne može promatrati statički, kao rezultat povijesnog procesa, već podrazumijeva pitanje – Što želim biti? (Jacobs i Maier u Gastelaars i de Ruijter 1998: 14). Drugim riječima, identitet pojedinca nije uvijek unaprijed definiran i ne podliježe povijesnom determinizmu. Stoga pojedinac "kao društveni sudionik može sam sebe redefinirati, ali takva se identifikacija uvijek odvija unutar kategorizacija nametnutih od raznih manje ili više moćnih aktera" (Saurugger 2013: 16). Jedna od tih kategorizacija posebno je važna; teško ju je izbjeći jer je nametnuta od države a u isti je mah i njen konstitutivni aspekt, a radi se o nacionalnom identitetu (Saurugger 2013: 16). Na isti je način početkom devedesetih godina prošloga stoljeća uvedena kategorizacija europskoga građanstva, pravni pojam kojemu je cilj formalizacija europskoga nadnacionalnog identiteta.

3. Građanstvo Europske unije

Važan doprinos Ugovora iz Maastrichta sastojao se od uspostave koncepta građanstva Europske unije. Neki od ciljeva Europske zajednice za ugljen i čelik bili su stvaranje uvjeta za slobodan protok robe i ljudi unutar zajednice, ali nijedan ugovor nije toliko utjecao na pravo građana Zajednice kao Ugovor iz Maastrichta. Danas su pojam građanina EU-a i sva pripadajuća prava definirani u Ugovoru o funkcioniranju Europske unije. Tako čl. 20. utemeljuje građanstvo EU-a te ustvrđuje da je svaki državljanin države članice ujedno i građanin Unije, s tim da se građanstvo EU-a smješta povrh, a ne umjesto nacionalnog građanstva i državljanstva. Tako je problem ratifikacije Ugovora iz Maastrichta u

Danskoj bio, između ostaloga, vezan i uz uvođenje koncepta građanstva. Kasnije je ta formulacija uvedena i u Amsterdamski ugovor koji je također naglašavao i slobodu građana od diskriminacije, naročito na temelju nacionalnosti.

Europsko građanstvo pruža pravo na slobodu kretanja na teritorijima država članica, pravo da se bira i da se bude biran na izborima za Europski parlament i na lokalnim izborima u državi prebivališta, pod istim uvjetima kao i državljani te zemlje. Nadalje, pravo pojedinca na diplomatsku i konzularnu zaštitu na teritoriju trećih država u kojima ne postoji diplomatsko predstavništvo njegove države. Također, pravo obraćanja Europskom parlamentu, europskom pravobranitelju te institucijama i savjetodavnim tijelima Unije na bilo kojem službenom jeziku EU-a i pravo dobivanja odgovora na tom istom jeziku. Čl. 21.-25. detaljno objašnjavaju navedena prava. Usto, čl. 15. naglašava pravo građanina EU-a na pristup informacijama pri europskim institucijama, tijelima, uredima i agencijama, dok čl. 18. zabranjuje bilo kakav oblik diskriminacije na temelju nacionalnosti.

Važno je napomenuti da je pravni status građanina EU-a "uspostavljen odozgo od elite u potrazi za legitimitetom, a ne izboren od strane građana" (Magnette 2013: 177). Također, popis prava koja proizlaze iz statusa građanina EU-a ne daju potpunu sliku o glavnim vrijednostima na kojima je taj, odozgo nametnut identitet, utemeljen. Kako bi se utvrdilo što zapravo pravni pojam europskoga građanina kao oblik identiteta jest, potrebno je proučiti čl. 2. Ugovora o Europskoj uniji, koji tvrdi da je Unija utemeljena na sljedećim vrijednostima: slobodi, demokraciji, jednakosti, vladavini prava, poštovanju ljudskog dostojanstva, ljudskih prava i prava manjina. Uz to, navedene vrijednosti zajedničke su državama članicama u društvu u kojem prevladavaju pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost žena i muškaraca. Prema tome, može se reći da je građanstvo Europske unije pravno definirana zajednica sastavljena od državljana država članica okupljenih oko temeljnih vrijednosti na kojima počiva Europska unija (propisanih u čl. 2. Ugovora o EU-u) čiji pripadnici na teritoriju EU-a uživaju jednaka prava propisana Ugovorom o funkcioniranju EU-a.

Baš kao što je nacionalna država spostavljala i kroz povijest nametala nacionalni identitet, tako je EU uspostavio građanstvo Europske unije kao pravni temelj za formiranje europskog identiteta. To je vidljivo i iz stava Komisije o građanstvu Unije: "Građanstvo Unije je ujedno izvor

legitimiranja europskog integracijskog procesa kroz jačanje sudjelovanja građana i temeljni čimbenik stvaranja osjećaja pripadnosti Europskoj uniji među građanima i posjedovanja istinskog europskog identiteta" (cit. u: Magnette 2013: 180).

4. Europski nadnacionalni identitet

Kako navode Jacobs i Maier, u stvaranju europskog identiteta korištene su tri strategije: kultura, pravo i građanstvo Europske unije (Jacobs i Maier 1998: 19). Prvenstveno se radi o pokušaju stvaranja zajedničkoga kulturnog europskog identiteta, temeljenog na mitu o zajedničkom kršćanskom naslijeđu te zajedničkoj političkoj i pravnoj povijesti, a taj se zajednički kulturni identitet pokušava promovirati zajedničkom miroljubivom i demokratskom ideologijom, "sekularnim ritualima" kao što su izbori za Europski parlament te zajedničkim simbolima, koji uključuju zajedničku zastavu, himnu i format putovnice (Jacobs i Maier 1998: 19). S druge pak strane valja napomenuti da je prilikom razmatranja europskog identiteta prisutan diskurs "koji je usredotočen ponajviše na dokazivanje da je osobitost europskog kulturnog identiteta upravo u tome što Europa zapravo nema identitet, nego je europski kulturni prostor po definiciji otvoren i pluralistički prostor, a nije sjedište ili uporište nekog partikularnog identiteta" (Vrcan cit. u Špehar 2014: 272). Bilo da se radi o društveno konstruiranom mitu o zajedničkom kulturnom identitetu ili o vidljivom i prisutnom zajedničkom naslijeđu, činjenica ostaje da je Europska unija prije svega otvoren i pluralistički prostor, a to su uostalom i javno proklamirane vrijednosti na kojima se Unija temelji.

Drugo, nadnacionalni pravni sustav koji regulira odnose među pojedincima i među državama (Jacobs i Maier u Gastelaars i de Ruijter 1998: 19) stvorio je i bogatu sudsku praksu koja danas spada u zajedničku pravnu stečevinu Unije (Ondelj u Mintas-Hodak 2011 fusnota 20: 629). U konačnici, vjerojatno i najvažniji korak u izgradnji nadnacionalnog europskog identiteta uspostava je pravnog pojma europskoga građanstva.

Odrediti što je europski identitet izvan okvira ranije definiranog koncepta europskog građanstva, nije lak zadatak. Koncept europskoga građanstva nametnut je od elita i čimbenici takve kategorije identiteta mogu se jasno izlučiti iz pravnih dokumenata EU-a, kao što je to u ovom radu i učinjeno. No kada se pristupa onome što se u ovom radu naziva neformalni europski identitet, odnosno poistovjećivanje

pojedina s Europom, to jest samoidentifikacija pripadnika europskog identiteta, onda nailazimo na teškoće. Što je u tom slučaju zapravo europski identitet? Čak ni prilikom istraživanja europskoga javnog mnijenja, Eurobarometar ispitanicima ne daje definicije pojmova europski identitet, Europska unija ili Europa, već te pojmove ostavlja otvorene interpretaciji ispitanika (Jacobs i Maier u Gastelaars i de Ruijter 1998: 23). Da bi se odgovorilo na to pitanje, potrebno je prije svega shvatiti da se radi o identitetu koji je izgrađen odozdo, od strane europskih građana. S obzirom na to da samoidentifikacija u kontekstu europskog identiteta podrazumijeva subjektivnu percepciju tog identiteta, skup tih subjektivnih percepcija dat će kolektivnu percepciju konstitutivnih čimbenika europskog identiteta.

Posljednje istraživanje Eurobarometra iz jeseni 2014., br 82, proučava stavove europskih građana o pozitivnim rezultatima Europske unije.² Tako ispitanici na prvo mjesto stavljaju mir među državama članicama (56 %). Potom slijedi sloboda kretanja ljudi, roba i usluga (55 %), euro kao valuta (24 %), programi studentske razmjene poput ERASMUS-a (20 %), ekonomska moć EU-a (20 %), razina socijalnog blagostanja u EU-u (18 %) te u konačnici zajednička poljoprivredna politika (8 %). Većini ovih pozitivnih rezultata EU-a zajednički je nazivnik sloboda kretanja. Sloboda kretanja podrazumijeva principe otvorenosti i pluralizma, što je dodatno podržano činjenicom da najviše ispitanika mir među državama članicama smatra najpozitivnijim rezultatom EU-a.

Upitani o najučinkovitijem sredstvu za stvaranje osjećaja zajednice među građanima EU-a,³ ispitanici su na prvo mjesto izdvojili kulturu (30 %). Slijede sport (24 %), ekonomija (24 %), povijest (23 %), vrijednosti (19 %), geografija (18 %), jezici (15 %), vladavina prava (15 %), solidarnost sa siromašnijim regijama (14 %). Na začelju su zdravstvo, obrazovanje, znanost, tehnologije i religija. Bilo da se "zajednička europska kultura" smatra empirijskom činjenicom ili socijalnim konstruktom, vidljivo je da je u percepciji građana EU-a kultura ujedinjujući faktor. Povijest, vrijednosti i geografija upućuju na istu stvar – percepciju o za-

2 Pitanje: "Što od navedenog smatrate najpozitivnijim rezultatima EU-a?" Moguća najviše tri odabira, i to "prvenstveno", kao i "potom". Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. European Citizenship. 18.

3 Pitanje: "Prema vašem mišljenju koje od navedenog najviše stvara osjećaj zajedništva među europskim građanima?" Moguća najviše tri odabira. Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. European Citizenship. 38.

jedničkoj prošlosti, prostoru, kulturi i vrijednostima koje su zajedničke Europi. Visoko rangirani sport kao sredstvo za stvaranje osjećaja zajednice ne čudi jer je na europskome kontinentu sustav natjecanja među državama i nacionalnim klubovima u većini sportova dobro razvijen, prisutan i popularan već desetljećima. Ekonomija ponovo upućuje na slobodu kretanja kao i na činjenicu da će povećanje blagostanja dovesti do većeg osjećaja zajednice.

Ispitanici su također bili upitani koje vrijednosti nabolje predstavljaju Europsku uniju.⁴ Ispitanici su na prvo mjesto stavili mir (40 %). Potom slijede ljudska prava (36 %), demokracija (31 %), vladavina prava (18 %), osobna sloboda (17 %), poštivanje ljudskog života (17 %), solidarnost (15 %), poštivanje drugih kultura (14 %), jednakost (13 %), tolerancija (11 %), samo-ispunjenje (4 %) te religija (3 %).

Kada se uzme u obzir sve navedeno, dakle skup subjektivnih percepcija o onome što Europska unija postiže, što čini osjećaj zajednice među građanima Unije te koje se vrijednosti pripisuju Uniji, može se definirati neformalni europski identitet. Stoga europski identitet podrazumijeva svijest o pripadnosti zajedničkom kulturnom, geografskom, povijesnom, vrijednosnom i gospodarskom prostoru utemeljenom prvenstveno na principima otvorenosti i pluralizma, kao i na vrijednostima mira, ljudskih prava, demokracije, vladavine prava, osobnih sloboda, poštivanja ljudskog života i solidarnosti. Vidljivo je da su navedene vrijednosti zajedničke vrijednostima koje su pripisane principu građanstva EU-a, no vrijednosti koje se pripisuju građanstvu EU-a određene su odzgo. Ovdje se radi o skupu vrijednosti i shvaćanja koje su građani sami pripisali Europskoj uniji, a samim time i europskom identitetu.

Također, u istom izdanju Eurobarometra, od ispitanika je bilo zatraženo da navedu njima osobno najvažnije vrijednosti u životu.⁵ Usporedba osobnih vrijednosti i vrijednosti koje pripisuju EU-u vidljiva je u tablici 1.

Tablica 1. Usporedba vrijednosti koje se pripisuju EU-u i vrijednosti koje su osobno najvažnije ispitanicima

4 Pitanje: "Koje od ponuđenih vrijednosti najbolje predstavljaju Europsku uniju?" Moguća najviše tri odgovora. Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. European Citizenship. 60.

5 Pitanje: "Od navedenih, koje su tri najvažnije vrijednosti u vašem životu?" Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. European Citizenship. 69.

FILIP KOVAČ: ŽIVIMO LI U DOBU EUROPSKOGA NADNACIONALNOG IDENTITETA?
IZLAGANJE SA ZNANSTVENOG SKUPA

Vrijednosti koje najbolje predstavljaju EU	%	Vrijednosti koje su pojedincu osobno najvažnije	%
Mir	40	Mir	44
Ljudska prava	36	Ljudska prava	40
Demokracija	31	Poštivanje ljudskog života	34
Vladavina prava	18	Demokracija	25
Osobna sloboda	17	Osobna sloboda	25
Poštivanje ljudskog života	17	Jednakost	20
Solidarnost	15	Solidarnost	18
Poštivanje drugih kultura	14	Tolerancija	17
Jednakost	13	Vladavina prava	15
Zolerancija	11	Samoispunjenje	9
Samoispunjenje	4	Poštivanje drugih kultura	9
Religija	3	Religija	6

Izvor: Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. European Citizenship: 60, 69.

Iz tablice je vidljivo da među najvažnijim vrijednostima nema gotovo nikakve razlike po pitanju prioriteta – u prvih šest vrijednosti jedina je razlika što se EU-u pripisuje vrijednost vladavine prava, dok je ispitanicima ta vrijednost osobno tek osma po važnosti. Ovo podudaranje u osobnim vrijednostima i vrijednostima koje se pripisuju EU-u upućuje na činjenicu da je poistovjećivanje pojedinca s pripadanjem europskom identitetu zaista moguće. Kada podudarnost ne bi postojala, pojedinac se nikako ne bi mogao identificirati sa zajednicom s kojom ne dijeli određeni skup vrijednosti. Svakako je bitno napomenuti da ispitanici EU-u pripisuju i neke negativne pojave poput rasipanja novca, birokracije, nezaposlenosti, gubitka kulturnog identiteta i porasta kriminala (Eurobarometer 81. Public Opinion. 77). Ipak, radi se o pojavama koje je nemoguće klasificirati kao vrijednosti, odnosno principe i obrasce poželjnog ponašanja. Upravo zato je ovdje prikazana podudarnost principa koji se smatraju poželjnima unutar Europske unije, a pojave koje se ne smatraju poželjnima nisu uključene.

5. Trenutačno javno mnijenje

Kada se promatra identificiranje građana s Europom ili Europskom unijom u istraživanju javnog mnijenja, bitno je shvatiti da ispitanici pritom većinom koriste drugu kategoriju europskog identiteta, onu neformalnu, koja ovisi o subjektivnim percepcijama, a ne onu formalnu koja izvire iz pravnog statusa europskoga građanina. To je vidljivo i iz poznavanja prava koja dolaze s tim statusom. Tako na pitanje "Poznajete li svoja prava kako građanin EU-a?",⁶ tek 9 % odgovora s "Da, svakako", 38 % s "Da, u nekoj mjeri", 35 % s "Ne zapravo", 16 % s "Ne, nikako" a 2 % ispitanika ne zna procijeniti'. S obzirom da tek 9 % ispitanika za sebe smatra da je upoznato s pravima koja im pripadaju, teško je zamisliti da je približan broj upoznat s pravnom definicijom europskoga građanina i vrijednostima na kojima se ta konstrukcija temelji. Stoga je jasno da se u ispitivanju javnog mnijenja ispitanici oslanjaju na subjektivne percepcije Europe, Europske unije i europskoga građanstva. Istraživanje je također pokazalo da čak 68 % ispitanika u nekoj mjeri želi saznati više o pravima koja im pruža status europskoga građanina.

Također, Eurobarometar 82 proučava privrženost građana geografskim entitetima. Rezultati su vidljivi u tablici 2.

Tablica 2. Privrženost građana geografskim entitetima

	Privrženost gradu/selu	Privrženost svojoj državi	Privrženost Europskoj uniji	Privrženost Europi
Jako privrženo	52 %	54 %	9 %	13 %
Dosta privrženo	37 %	37 %	36 %	43 %
Ne baš privrženo	9 %	7 %	36 %	30 %
Nimalo privrženo	2 %	2 %	16 %	12 %
Ne zna	0 %	0 %	3 %	2 %

Izvor: Standard Eurobarometer 82 – Autumn 2014: European Citizenship: 5

Iz tablice 2 vidljivo je kako se 91 % građana osjeća na neki način privrženo svojoj državi, dok se tek 45 % građana osjeća privrženo Europskoj uniji. Posebno je zanimljivo to što ispitanici osjećaju veću privrženost (ukupno 56 %) prema Europi nego prema Europskoj uniji. So-

⁶ Pitanje: "Znate svoja prava kao građanin EU-a. U kojoj mjeri se slažete s tom tvrdnjom?" Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. European Citizenship. 48.

ciodemografska analiza pokazuje da je privrženost selu/gradu i državi izraženija kod starije populacije nego kod mlađe. Privrženost Europskoj uniji izraženija je kod mladih (15-24 godine) te osoba koje su završile obrazovanje u svojim dvadesetima ili se još uvijek obrazuju. Također, privrženost je jače izražena kod osoba koje sebe smještaju u višu i srednju klasu, u suprotnosti s onima koji sebe svrstavaju u nižu srednju i radničku klasu. Privrženost Europi približno je jednako izražena kod svih dobnih skupina, ali je izraženija kod obrazovanijih ispitanika. Također, jača je privrženost kod ispitanika koji se svrstavaju u više društvene klase.

Uz to, od ispitanika je bilo traženo da se izjasne kao 1. građani svoje države; 2. kao građani svoje države i građani Europske unije; 3. kao građani Europske unije i građani svoje države; ili 4. samo kao građani Europske unije.⁷ 39 % ispitanika izjasnilo se da se smatraju samo građanima svoje države. 51 % ispitanika izjasnilo se građanima svoje države, ali i građanima Europske unije. 6 % ispitanika smatra se građanima Europske unije, ali i građanima svoje države dok se 2 % ispitanika smatra samo građanima Europske unije. 1 % ispitanika ne zna, a 1 % se ne smatra građanima ni države ni EU-a. Iz ovoga je vidljivo da se čak 59 % ispitanika u određenoj mjeri smatra građanima Europske unije, u usporedbi s 45 % ispitanika iz prethodnog pitanja koji osjećaju privrženost EU-u i 56 % ispitanika koji osjećaju privrženost Europi.

Ovo istraživanje može se usporediti s nešto starijim istraživanjima Eurobarometra koje je postavljalo slično pitanje u razdoblju od 1994. do 2004.⁸ U tom razdoblju postotak ispitanika koji se smatrao samo pripadnicima svoje države kretao se između 33 % 1994. i 41 % 2004. s vrhuncem od 46 % u jesen 1996. i minimumom od 33 % u jesen 1994. Postotak ispitanika koji su se smatrali pripadnicima svoje države, ali i Europljanima, kretao se između 46 % 1994. i 47 % 2004. s vrhuncem od 49 % u jesen 2000. i minimumom od 40 % 1996. i 1997. Postotak ispitanika koji su se smatrali Europljanima, ali i pripadnicima svoje države,

7 Pitanje: "Vidite li sebe kao...?", ponudeni odgovori: "samo (nacionalnost)", "(nacionalnost) i Europljanin", "Europljanin i (nacionalnost)", "Samo Europljanin" te "Ni jedno", "Odbija odgovoriti" i "Ne zna". Moguć jedan odgovor. Važno je napomenuti kako se u ispitivanju koristila riječ "Europljanin" a ne "europski građanin", iako je u tekstu analize rezultata jasno vidljivo da autori pod time podrazumijevaju "europski građanin". Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. European Citizenship. 32.

8 Standard Eurobarometer 62. Autumn 2004. Public Opinion in the European Union. 94. Tada je postavljeno pitanje "U bliskoj budućnosti, vidite li sebe kao...?". Ponudeni odgovori bili su isti.

kretao se između 10 % 1994. i 7 % 2004. bez bitnih oscilacija. Postotak ispitanika koji su se smatrali samo Europljanima kretao se između 7 % 1994. i 3 % 2004. s vidljivom tendencijom pada. Tako se postotak ispitanika koji su se u određenoj mjeri smatrali Europljanima kretao od čak 63 % u jesen 1994. do 57 % u jesen 2004. Iako je u tom razdoblju zabilježen pad, u usporedbi 2014. i 2004. godine ne primjećuje se bitna razlika u rezultatima.

Kada su 2014. upitani izravno "Osjećate li se kao građanin EU-a?",⁹ 23 % ispitanika odgovorilo je s "Da, svakako", 40 % s "Da, u nekoj mjeri", 24 % s "Ne zapravo", 11 % s "Ne, nikako", a 2 % ispitanika ne zna procijeniti. Rezultati stoga pokazuju da se čak 63 % ispitanika u nekoj mjeri osjeća građanima EU-a. Ovo je potrebno usporediti s prethodnim pitanjem u kojem se osjećaj pripadnosti europskom građanstvu uspoređivao s pripadnosti vlastitoj državi i prema kojem se 59 % ispitanika u nekoj mjeri osjećalo europskim građanima. Ispitanici su također upitani o elementima koji bi pomogli u jačanju osjećaja pripadnosti europskom građanstvu.¹⁰ Tako 32 % ispitanika smatra kako bi tomu najviše doprinio usklađeni europski socijalni sustav (zdravstvo, školovanje, mirovine itd.). Zatim slijedi mogućnost preseljenja u drugu državu nakon umirovljenja s mogućnošću prenošenja mirovine u tu državu (27 %). Na trećem mjestu je mogućnost mobilnih telekomunikacija u svim državama članicama po istim cijenama (23 %). 22 % ispitanika vidi zajednički europski mehanizam za borbu protiv prirodnih katastrofa kao bitan element. Na petom je mjestu europska osobna iskaznica koja bi postojala uz nacionalnu osobnu iskaznicu (20 %). Potom slijedi mogućnost biranja predsjednika Europske unije od strane svih građana (16 %). Ostali odgovori uključuju zajedničku europsku vojsku, sudjelovanje u nacionalnim debatama o budućnosti EU-a i dr. Vidljivo je da ispitanici smatraju kako će osjećaju pripadnosti europskom građanstvu najviše doprinijeti oni elementi koji omogućuju lakšu i povoljniju slobodu kretanja na prostoru EU-a.

9 Pitanje: "Osjećate se kao građanin Europske unije. U kojoj mjeri se slažete s tom tvrdnjom?" Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. European Citizenship. 27.

10 Pitanje: "Koji od navedenih elemenata bi najbolje učvrstio vaš osjećaj da ste europski građanin?" Moguće najviše četiri odgovora. Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. European Citizenship. 42-43.

6. Manjak znanja o EU-u

U raspravi o europskom identitetu potrebno je osvrnuti se na veliki problem europskoga društva, a to je da "koliko god Europska unija pokušava približiti EU njegovim građanima (...) i dalje ostaje ključna činjenica – prosječan Europljanin zna jako malo o tome kako EU funkcionira" (McCormick 2010: 123). Europski identitet razlikuje se od nacionalnog prvenstveno po tome što se svijest o europskom identitetu ne razvija jednako tijekom života, naročito zato što se veća važnost pridaje razvoju nacionalne svijesti. Potpuno je razumljivo da djeca u školama od malih nogu uče nacionalnu povijest i time stvaraju nacionalnu svijest. S druge strane, predmet Politika i gospodarstvo provodi se tek u završnim razredima srednjih škola, a složena tema kao što je Europska unija obrađuje se najčešće tek jedan školski sat. Kada se tomu pridoda nedostatak predmeta Građansko obrazovanje, razumljivo je da mladi nemaju mogućnosti razvijati znanje o Europskoj uniji, osim ako se tome sami ne posvete tijekom studija, proučavanjem medija i slično. U posljednjem istraživanju Eurobarometra tek je 15 % ispitanika izabralo europsko građansko obrazovanje kao element koji bi doprinio jačanju osjećaja pripadnosti europskom građanstvu (Eurobarometar 82. European Citizenship. 43). Problem manjka znanja o EU-u vrlo je važan zato što će, kako piše i sam McCormick, "Europljani teško razviti osjećaj pripadanja Europskoj uniji ako i dalje budu tako malo znali, a dokle god budu tako malo znali, pogrešno će shvaćati njezin rad" (McCormick 2010: 123).

Prilikom istraživanja znanja o Europskoj uniji, Eurobarometar razlikuje subjektivno i objektivno znanje. Subjektivno podrazumijeva ispitanikovu vlastitu procjenu znanja, a objektivno odgovore na postavljena pitanja o načinu funkcioniranja Unije. Tako prema posljednjem istraživanju¹¹ 52 % ispitanika smatra kako razumiju način na koji Europska unija funkcionira naprema 44 % koji smatraju da ne razumiju i 4 % ispitanika koji ne znaju dati odgovor. Najviši postotak ispitanika koji smatraju kako razumiju način na koji EU funkcionira zabilježen je u Švedskoj (72 %), Luksemburgu (68 %) i Poljskoj (68 %). Istraživanje je također ustvrdilo da je vlastita procjena razumijevanja funkcioniranja Europske unije viša kod muškaraca (60 % naprema 45 %), kod viso-

11 Pitanje: "Shvaćam kako Europska unija funkcionira. U kojoj mjeri se slažete s tom tvrdnjom?" Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. Public Opinion in the European Union. 129.

koobrazovanih te kod onih koji se smatraju srednjom klasom (58 %), višom srednjom klasom (70 %) i višom klasom (79 %).

Što se tiče objektivnog znanja, ispitanicima su ponuđene tri tvrdnje koje su mogli ocijeniti s "točno", "netočno" i "ne znam".¹² Tvrdnju "Članove Europskog parlamenta izravno biraju građani svake države članice" potvrdilo je 62 % ispitanika. 21 % ispitanika ne slaže se s tom tvrdnjom, a 17 % ne zna dati odgovor. Važno je napomenuti da je u prethodnom istraživanju Eurobarometra 81 iz proljeća 2014. čak 71 % ispitanika odgovorilo točno na isto pitanje. Samo istraživanje ipak ističe kako je "važno primijetiti da su izbori za Europski parlament održani nekoliko dana prije nego što je provedeno istraživanje" (Eurobarometar 81. Public Opinion. 120). Stoga zabrinjava pad od čak 9 postotnih poena u tako kratkom vremenu. Ipak, treba uzeti u obzir da su nastojanja da se Europska unija približi građanima Europe u određenoj mjeri i uspjela. Europski izbori 2014. bili su posebni po tome što su se po prvi put javno i u više navrata sučelili kandidati za predsjednika Europske komisije. Televizijske debate očito su imale snažan utjecaj jer je zabilježen rast od čak 17 postotnih poena u odnosu na jesen 2013. godine (Eurobarometar 82. Public Opinion. 133). U svakom slučaju, rezultati posljednjih dvaju istraživanja pokazuju da se radi o rekordnim rezultatima, što je vidljivo iz tablice broj 3.

Tablica 3. Mišljenje o tvrdnji "Članove Europskog parlamenta izravno biraju građani svake države članice" 2011.-2014.

	Proljeće 2011.	Jesen 2011.	Proljeće 2012.	Jesen 2012.	Proljeće 2013.	Jesen 2013.	Proljeće 2014.	Jesen 2014.
Točno	56 %	58 %	52 %	52 %	52 %	54 %	71 %	62 %
Netočno	27 %	28 %	30 %	30 %	29 %	29 %	15 %	21 %
Ne zna	17 %	14 %	18 %	18 %	19 %	17 %	14 %	17 %

Izvor: Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. Public Opinion in the European Union. 133.

U istom istraživanju 65 % ispitanika zna da Europska unija ima 28 država članica.¹³ 10 % je odgovorilo pogrešno, a čak 25 % izjasnilo se da

¹² Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. Public Opinion in the European Union. 132-136.

¹³ Pitanje: "Europska unija trenutno se sastoji od 28 država članica. Smatrate li da je to točno ili netočno?" Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. Public Opinion in the European Union. 134.

ne zna. 70 % ispitanih zna da Švicarska nije članica Europske unije, 16 % je odgovorilo krivo, dok 14 % ne zna.¹⁴ Istraživanje je tako ustvrdilo da je došlo do blagog pada u objektivnom znanju. 36 % ispitanika je točno odgovorilo na sva tri pitanja, što je pad od tri postotna poena u odnosu na proljeće 2014. Pri tome je apsolutna većina ispitanika dala tri točna odgovora u Sloveniji (60 %), Luksemburgu (58 %), Hrvatskoj (56 %), Slovačkoj (51 %) i Portugalu (50 %).

Potrebno je napomenuti da postavljena pitanja u istraživanjima Eurobarometra ispituju zaista rudimentarna znanja o Europskoj uniji. Nemoguće je izvući zaključak da na temelju svih točnih odgovora na tri navedena pitanja ispitanik doista shvaća što Europska unija jest i na koji način funkcionira. Prema tome, ne samo da se ispituju osnovna znanja već je poražavajući i postotak točnih odgovora na postavljena pitanja (62, 65 i 70 %). Iako se radi o apsolutnoj većini točnih odgovora, postavljena pitanja svakako zaslužuju veći postotak točnih odgovora. Usto, treba još jednom naglasiti da je tek 36 % ispitanika točno odgovorilo na sva tri pitanja. Prema tome, valja zaključiti da Eurobarometar ovako ne može ustvrditi pravo poznavanje Europske unije i njena funkcioniranja, ali svakako ukazuje na vrlo slabo poznavanje osnovnih političkih prilika na europskom kontinentu.

Zaključak

Ovaj rad je prikazao i definirao europski identitet putem dviju kategorija: formaliziranu, pravnu kategoriju koja se odnosi na političko-pravni pojam europskoga građanina uspostavljenog "odozgo", i onu neformaliziranu koja se odnosi na samoidentifikaciju, to jest poistovjećivanje pojedinca s Europom, a iščitava se kao skup subjektivnih percepcija o Europi, EU-u i "europskom". Rad je također pokazao je da postoji poistovjećivanje građana EU-a s europskim identitetom. Istraživanje Eurobarometra pokazalo je da se između 59-63 % ispitanika u nekoj mjeri osjeća građanima Europske unije, ovisno o načinu na koji se postavi pitanje. Ipak, istraživanje je pokazalo da tek 9 % ispitanika poznaje svoja prava kao građana EU-a, a 38 % ta prava poznaje do neke mjere. Iz toga je jasno da je zapravo vrlo malen broj ispitanika uistinu upoznat s pravnom definicijom europskoga građanina te se stoga da zaključiti kako se

14 Pitanje: "Švicarska je članica Europske unije. Smatrate li da je to točno ili netočno?" Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. Public Opinion in the European Union. 134.

ispitanici oslanjaju na subjektivne percepcije EU-a, Europe i europskoga građanstva. Prema tome, radi se o poistovjećivanju s neformaliziranim oblikom europskog identiteta.

Prilikom ispitivanja privrženosti geografskim entitetima, samo 56 % ispitanika u nekoj mjeri osjeća privrženost Europi, ali samo 45 % u nekoj mjeri osjeća privrženost Europskoj uniji. Ovaj postotak potrebno je usporediti s postotkom ispitanika koji se smatraju europskim građanima, a ta razlika može se objasniti jedino subjektivnom percepcijom dva pojma. To što se između 59-63 % ispitanika u nekoj mjeri osjeća građanima Europe, a tek 45 % njih osjeća privrženost Europskoj uniji, moguće je objasniti time što pojam Europska unija vjerojatno lakše privlači negativne konotacije od pojma europski građanin. Ipak, vidljivo je da je osjećaj pripadnosti samo svojoj državi vrlo izražen, naročito nasuprot osjećaju pripadnosti isključivo Europi. Osjećaj privrženosti svojoj državi ostaje iznimno visok (91 %). Vidljiva je i komplementarnost vrijednosti koje ispitanici pripisuju EU-u i vrijednosti koje su ispitanicima osobno najvažnije. Također je primjetna višedimenzionalnost identiteta spomenuta u teorijskim razmatranjima. Radi se ili o preklapajućim identitetima ili o identitetima koji se grade u koncentričnim krugovima, ili o oboje.

S obzirom na to da u stvaranju europskog identiteta bitnu ulogu ima sloboda kretanja na teritoriju Unije, neke od vidljivih posljedica promoviranja europskog identiteta su primjerice mogućnosti sudjelovanja u ERASMUS programima studentske razmjene, rad visokoobrazovanog kadra u europskim institucijama ili u drugim zemljama Europske unije, rad niže obrazovanog kadra u prvom, drugom i trećem sektoru diljem EU-a i dr. (Jacobs i Maier u Gastelaars i de Ruijter 1998: 19). Stoga ta interakcija koja se događa uslijed visoke razine slobode kretanja ima potencijal za stvaranje zajedničkog, nadnacionalnog europskog identiteta koji je prije svega glavni preduvjet demokratskoj legitimnosti u EU-u (Špehar u Kursar i Matan 2014: 264). Može se reći da su glavni ciljevi stvaranja europskog identiteta, onako kako su proklamirani u javnom diskursu, "promicanje mogućnosti za europsku integraciju, smanjenje važnosti (etno)nacionalizma, suzdržavanje od stvaranja unutrašnjih granica te uključivanje Europljana u zajednički ekonomski, kulturni i politički projekt" (Špehar u Kursar i Matan 2014: 21).

U sklopu rasprave o europskom identitetu valja pogledati i u budućnost. Jurgen Habermas, predstavnik pristupa republikanskog postnaci-

onalizma, tvrdi kako "otvaranje europskih nacija, kao i njihova transnacionalizacija, pruža temelje za zajedničku građansku kulturu koja pritom ne mora prerasti u državu" (Saurugger 2013: 214). Dakle radi se o stvaranju zajedničke građanske kulture ili identiteta temeljenog na zajedničkim vrijednostima, to jest onog što se smatra "ustavnim patriotizmom" (Saurugger 2013: 214). Ovaj je rad je ukazao i na problem manjka znanja o EU-u koji ne samo da rezultira nezainteresiranošću za europske procese već i pogrešnim razumijevanjem tih procesa te u konačnici čini više štete nego koristi. Stoga je u daljnjem razvoju europskog identiteta i europske građanske kulture u prvom redu potrebno poraditi na edukaciji građana o Europskoj uniji.

Literatura

- Jacobs, Dirk i Maier, Robert.** 1998. European identity: construct, fact and. U: Gastelaars, M. i de Ruijter, A. (ur.). *A United Europe. The Quest for a Multifaceted Identity*. Shaker. Maastricht. 13-34.
- Magnette, Paul.** 2013. Politički sustav Europske unije. Biblioteka Politička misao. Zagreb.
- McCormick, John.** 2010. Razumjeti Europsku Uniju. MATE d.o.o. Zagreb.
- Ondelj, Ivona.** 2011. Hrvatsko putovanje u Europsku uniju. U: Mintas-Hodak, Ljerka (ur.). *Europska unija*. Mate. Zagreb.
- Saurugger, Sabine.** 2013. *Politička teorija europske integracije*. Fakultet političkih znanosti. Zagreb.
- Špehar, Hrvoje.** 2014. Demokracija u Europskoj uniji: politička legitimnost između nacionalne države i nadnacionalnog političkog. U: Kursar, Tonči i Matan, Ana (ur.). *Demokracija u 21. stoljeću?* Fakultet političkih znanosti. Zagreb. 264-277.

Dokumenti i publikacije

- Ugovor o Europskoj uniji
- Ugovor o funkcioniranju Europske unije
- Standard Eurobarometer 62. Autumn 2004. Public Opinion in the European Union
- Standard Eurobarometer 81. Spring 2014. Public Opinion in the European Union
- Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. Public Opinion in the European Union
- Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. European Citizenship